

Uitgebreide samenvatting — Professionalsdag Festival Tweetakt: Artistieke Vrijheid in het Jeugdtheater

Opening

De dag werd georganiseerd door Festival Tweetakt, specifiek gericht op het professionele werkveld van het jeugdtheater. Senne Vercouteren (zakelijk directeur) opende met de toelichting dat het idee voor deze dag al langer speelde. Ondanks dat er al veel rapporten en debatten over artistieke vrijheid in de bredere sector bestaan (Raad voor Cultuur-advies van januari, het Paradiso-debat, NAPK-dag, Akademie van Kunsten), werd besloten dit specifiek voor het jeugdtheater te organiseren, omdat de vragen daar wezenlijk anders liggen. Speciale dank ging naar de Boekmanstichting als samenwerkingspartner en naar Hedy D'Ancona als gast.

Dagvoorzitter Karim Amghar (tv/radiopresentator bij Omroep Zwart, columnist bij Trouw, schrijver, MBO-docent burgerschap) leidde de dag.

Keynote: Kindontwikkeling en de rol van kunst (Steven Pont, ontwikkelingspsycholoog)

De kern van dit betoog: **fantasie heeft twee kanten**. Positief: een kind kan zich werkelijk inleven en een "leeuw" op het toneel echt zien. Negatief: kinderen vullen dingen die ze niet begrijpen aan met eigen — soms ongunstige — verklaringen, zoals het voorbeeld van een geluid in de kast dat voor een kind een "echte krokodil" wordt, met bijbehorende reële angst.

Ontwikkelingspsychologie is gefaseerd: elke fase heeft een specifieke ontwikkelingstaak. Ervaringen die passen bij de fase worden "bagage" (iets waar je verder mee komt); ervaringen die te zwaar zijn worden "ballast", en leiden tot **regressie** (terugval naar een eerdere fase, zoals een kind dat na de geboorte van een zusje weer in bed plast) of **stagnatie** (te lang blijven hangen in een fase).

Het brein bestaat uit drie lagen:

Reptielenbrein (hersenstam) — regelt puur lichamelijke processen

Limbisch systeem — het emotionele brein (een hagedis heeft dit niet, een hond wel)

Neocortex — het rationele, gewetensvolle deel, dat pas rond het 23e levensjaar volledig is aangesloten

Dit verklaart waarom een kind (of zelfs een puber die "een kop groter is en een baardje heeft") nog grotendeels emotioneel-gedreven handelt zonder volledig ontwikkeld reflectievermogen. Een gewetenloos kind van 7 is normaal; een gewetenloze man van 27 niet.

Cruciaal begrip hierbij: **co-regulatie**. Kinderen kunnen emoties nog niet zelf reguleren; ze hebben een volwassene nodig die dit voordoet, tot het geïnternaliseerd is (vergelijkbaar met leren rekenen: je hoeft op een gegeven moment niet meer bewust 3x6 uit te rekenen).

Voor makers van kindertheater onderscheidde Pont **drie posities**:

Vóór het kind lopen — expliciete instructie vooraf geven wanneer inhoud potentieel te zwaar of verwarrend is

Naast het kind staan — het kind meenemen in een "experiment" waarvan je vertrouwt dat het gedragen kan worden

Achter het kind staan — volledig vertrouwen dat het kind de ervaring zelfstandig verwerkt

Belangrijk onderscheid: bij **schoolvoorstellingen** kijkt het kind niet uit vrije keuze (ook niet uit keuze van de ouders) — de "vrije wereld" van de kunst botst hier met de "verplichte wereld" van de school, wat om extra zorgvuldigheid vraagt.

Gesprek: Hedy D'Ancona en Jan Jaap Knol

Hedy D'Ancona (oud-politica, voormalig minister van Cultuur, wetenschapper) vertelde Jan Jaap Knol (directeur Boekmanstichting) over haar eigen jeugd: als oudste van vijf kinderen richtte ze op jonge leeftijd haar eigen "toneelgezelschap" op met komische schetsjes voor familie-gelegenheden. Later deed ze cabaret als studente, wat haar hielp als politica — het vermogen om een zaal te "verleiden" en aandacht vast te houden, ook tegenover sceptische collega's.

Belangrijkste standpunten:

Artistieke vrijheid moet groot blijven, met inachtneming van leeftijd/ontwikkeling van de doelgroep, maar makers **mogen zich niet laten intimideren** door boze ouders of maatschappelijke druk. "Dan schuurt het en wrijft het" — dat hoort erbij.

Overbescherming is toegenomen: ouders en de samenleving zijn beschermender geworden, terwijl kinderen "echt wel wat kunnen hebben".

Online intimidatie is heftiger en persoonlijker dan vroeger — ze verwees naar onderzoek van de Universiteit Utrecht naar de haat die vrouwelijke politici bij verkiezingen over zich heen kregen.

Ze noemde de opkomst van **rechtsextremisme** zorgelijk en riep op hier alerter tegen te zijn.

Onderwijs draagt een zware verantwoordelijkheid om kinderen te begeleiden bij het duiden van kunst, ondanks de grote druk op leerkrachten.

Optimistische afsluiting: vroege blootstelling aan kunst heeft aantoonbaar positief effect op later afwegingsvermogen (ook bij musea-onderzoek: kinderen weten na een kort bezoek verrassend veel).

Lezing en gedicht: Pim Lammers

Schrijver, dichter en (inmiddels) activist. Vertelde over zijn persoonlijke ontwikkeling: als tiener organiseerde hij Paarse Vrijdag op zijn school en werd hij voor het eerst "activist" genoemd door een internetliefde. Later, na het zien van de film *Pride* (2014), voelde hij zich juist **"te laat geboren"** om nog activist te kunnen zijn — veel rechten waren immers al verworven.

Dit veranderde radicaal in 2023, toen hij doelwit werd van een **georganiseerde haatcampagne** vanuit extreemrechtse en extreem-religieuze groeperingen, naar aanleiding van zijn kinderboeken over gender en seksuele diversiteit. Dit resulteerde in honderden doodsbedreigingen en de noodzaak van huisbeveiliging. Hij realiseerde zich: hij was niet te laat geboren, maar juist **precies op het juiste moment** om activist te zijn.

Kernboodschap: *"Je bent soms al een activist als je gewoon jezelf bent."* Twee mannen die hand in hand lopen, is al een politiek statement geworden. Ondanks alle tegenslag koos hij ervoor door te blijven schrijven, omdat kinderboeken over jezelf-zijn nu belangrijker zijn dan ooit — en omdat kinderen die hij tijdens schoolbezoeken ontmoet (bijvoorbeeld een jongen die trots zijn nagellak laat zien) hem hoop geven.

Hij sloot af met het gedicht **"Kriebelen"**, over een queer jeugdherinnering die hij zelf nooit heeft gehad maar alle queerkinderen toewenst.

Panel 1: Artistieke vrijheid in de praktijk

Deelnemers: Sacha Muller (maker), Gina Beuk (maker/speler, België), Geert Vandyck (Bronks Theater, kunsteducatie)

Sacha Muller maakte een voorstelling op basis van de boeken van Pim Lammers (*Het lammetje dat een varken is*), die over anders-zijn gaan zonder dat dit een probleem is. Reacties waren overwegend positief — kinderen herkennen zichzelf, zoals een kind dat na de voorstelling tegen zijn vader zei: "jij bent toch ook verliefd op papa?"

Gina Beuk deelde haar ervaringen met backlash op scènes met sigaretten en naaktheid (verwijzend naar het David-beeld). Ze maakte een uitlegvideo voor docenten, die echter niet altijd bekeken werd — met als gevolg onbegrepen reacties. Ze constateerde een groeiende **vermoeidheid** in het steeds moeten rechtvaardigen van artistieke keuzes.

Beide makers gaven aan **geen zelfcensuur** toe te passen — mede doordat ze bewust reacties niet lezen — maar wel een "veiligheidsbarrière" te hanteren. Belangrijk punt: **al één negatieve reactie** (bijvoorbeeld een Facebook-post van een leerkracht) kan grote impact hebben op de programmering en verkoop van een voorstelling.

Geert Vandyck benadrukte het belang van **omkadering**: klassen actief en creatief voorbereiden op het thema van een voorstelling, zonder de inhoud letterlijk uit te leggen — zodat kinderen zelf een link kunnen leggen met hun eigen belevingswereld.

Onbeantwoorde slotvraag van het panel: moet je als maker dichterbij de samenleving komen wanneer die wegdrijft, of blijf je bij je artistieke uitgangspunt?

Panel 2: Schoolvoorstellingen en artistieke vrijheid

Deelnemers: Tim Schouten (maker), Marijn Cornelis (adviseur Blueyard, voormalig directeur Cultuurschakel Den Haag), Dennis Stam (MT-lid Erfgoed en Kunsten bij het Ministerie van OCW)

Marijn Cornelis benadrukte dat schoolvoorstellingen een fundamenteel andere context zijn dan vrije voorstellingen: kinderen zitten verplicht in de zaal. Een negatieve eerste ervaring met theater kan jarenlang een drempel opwerpen. "Wat maakt het uit als het een keer mislukt?" — dat maakt volgens haar juist heel veel uit.

Tim Schouten, homoseksuele maker in een christelijke omgeving, kiest bewust voor toegankelijke, herkenbare vormen om binnen te komen bij uiteenlopende doelgroepen. Hij voelt zelf een zekere "rem" als maker, maar blijft achter zijn werk staan.

Praktijkvoorbeeld: leerlingen die bij een schoolevenement niet mee mochten doen aan zang- en dansmomenten — met het risico dat kunst als "niet voor ons" wordt ervaren.

Dennis Stam pleitte voor **langdurige samenwerking** met een beperkt aantal scholen (8 tot 12 jaar), waardoor vertrouwen opgebouwd wordt bij makers, ouders, leerkrachten én kinderen gezamenlijk, in plaats van eenmalige, versnipperde optredens.

Financieel knelpunt: er is te weinig geld beschikbaar voor de noodzakelijke omkabeling en voorbereiding rond schoolvoorstellingen; de subsidiestructuur sluit hier niet goed op aan.

Leerkrachten missen soms zelf voldoende culturele bagage en staan onder te grote druk om kunst goed in te bedden in de les.

Oproep: spreek je uit binnen het veld — ook wanneer het niet direct over jezelf gaat.

Middagprogramma

De zaal reflecteerde kort op het ochtendverhaal over “bagage versus ballast”: een voorstelling die te zwaar is, wordt pas hanteerbaar als leerkrachten en scholen eromheen goed begeleiden (co-regulatie). Hier werd ook het begrip trauma-sensitief onderwijs geïntroduceerd: reacties die op weerstand lijken, kunnen in werkelijkheid stress- of traumareacties van kinderen zijn — iets waar leerkrachten zich meer bewust van zouden moeten zijn.

Centraal thema: is weerstand erg?

Kernstelling: “meer weerstand is mijn boodschap juist, want dan kun je er later ook beter mee omgaan.”

- Theater werd genoemd als een van de weinige fysieke ruimtes waar een collectief samenkomt om met verschillende standpunten in dialoog te gaan.
- Discussie over het verschil tussen artistieke weerstand (gewenst, functioneel) en onveiligheid voor makers en spelers (ongewenst).
- Waarschuwing tegen een “keurige samenleving” waarin alle weerstand wordt vermeden.

Discussie n.a.v. het artikel “Plato’s grot en de trollenkelder” van Liv Laveyne

Een artikel in Etcetera beschreef hoe onveilig makers en intermediairs zich artistiek gezien voelen. Dit voedde een breder gesprek over AI, schermen en sociale media:

- Onderzoek stelt dat de aandachtsspanne van jongeren rond de 7 seconden ligt, waarna ze doorswipen naar iets anders.
- Online reageren jongeren ongefilterd; ze vergeten soms dat er “mensen van vlees en bloed” op het podium staan.
- Ook binnen het theater lijkt het lezen van theatrale tekens en metaforen moeilijker te worden.
- Voorbeeld: de voorstelling Oh Deer, waarin een sigaret als metafoor voor depressie en tristesse diende, maar los van die context tot klachten (o.a. via e-mail) leidde.

Panel 1: Jip Vuik, Daniël van Klaveren, Jetse Batelaan, Willemijn Zevenhuijzen, Harun Balci

Jip Vuik (theaterregisseur, schrijver, onderdeel van theatercoöperatief DIEHELEDING) vertelde hoe hij omgaat met gevoelige taal na klachten van scholen. Belangrijkste inzicht: vaak volstaat het aanpassen van één enkel woord of formulering, zonder de kern of essentie van de tekst te veranderen.

Concreet voorbeeld: een tekstregel die gevoelig lag kort na 7 oktober, die door leerkrachten als te heftig taalgebruik werd ervaren en waarover een klachtbrief kwam. Door één woord aan te passen verdween de weerstand, zonder dat de inhoud van de voorstelling wezenlijk veranderde.

Casus: From Turkey with Love van Harun Balci.

Autobiografische afstudeervoorstelling (Toneelschool Arnhem, ontwikkeld bij Dox en Theater Utrecht) over homoseksualiteit, culturele identiteit en het gevoel te moeten kiezen tussen werelden — over de maker zelf, zijn ex en een reis met vader en zusje naar de Turkse familie.

- Tijdens de ramadan schold een volwassene (niet voorbereid op de voorstelling) door de zaal heen vanwege een scène over homoseksualiteit.
- De maker voelde zich onveilig en besloot niet meer op die school te spelen.
- Aanpassingen: suggestiever taalgebruik in een scène (een woord verwijderd), en een host die tijdens het voor-/nagesprek vooraf toelicht dat de voorstelling meerdere perspectieven toont zonder dat de maker voor één specifiek perspectief kiest.
- Bewuste keuze om tijdens de ramadan uit respect niet naar bepaalde scholen te gaan, in overleg met de scholen zelf.

Casus: Prins Panter van Sonnevand en DIEHELEDING

Jip bracht het boek Prins Panter in, over een meisje die haar kat kwijtraakt en geconfronteerd wordt met een “panter” die geleidelijk grimmiger wordt — een metafoor voor seksueel misbruik. Ook werd het belang benadrukt om scholen vooraf expliciet te informeren (een soort disclaimer) over wat een voorstelling wel en niet laat zien, zonder de inhoud af te zwakken.

Casus: Born to Be Torn (Den Bosch) van Willemijn Zevenhuijzen

Voorstelling over een kunstenaarsgezin. Ze wilden performances maken op een middelbare school, verspreid over de hele schooldag en over verschillende locaties binnen de school (waaronder de aula tijdens de pauze — een “stadion vibe”).

- De situatie escaleerde: er werd met spullen gegooid en de sfeer werd te heftig.
- Een enthousiaste Jeroen van Arkel gaf aan zich persoonlijk niet onveilig te hebben gevoeld (“het was mijn stage!”), maar de makers voelden zich wel verantwoordelijk voor de veiligheid van de spelers.
- Reflectie: “er is te veel vervreemding tussen mij en het kunstwerk” als verklaring voor de heftige reacties.
- Aanpassing: de kunstenaars gingen voortaan zelf bij de ingang staan om leerlingen persoonlijk te verwelkomen (ook in gebroken Engels: “we are artists and we are performing today at your school”), waardoor leerlingen zich vrij voelden om weg te lopen als het kunstwerk hen niet aansprak.

Micha Hamel (componist; voorzitter Akademie van Kunsten) stelde een vraag over wat er gebeurt als een voorstelling stilgelegd moet worden, en welk gesprek daarna met het publiek ontstaat. Jetse Batelaan (theaterregisseur, artistiek leider van Artemis) antwoordde dat hij een voorstelling zelf twee keer heeft moeten stilleggen, waarbij hij simpelweg uitlegde dat niemand iets zou meekrijgen als het zo doorging — waarna het stil werd. Genoemd werd ook het verschil tussen het spelen op basisscholen (meer ouderbetrokkenheid/-bezwaren) en middelbare scholen (directere confrontatie met jongeren zelf), en het belang om ongewenst gedrag altijd te benoemen: niet uitspreken normaliseert gedrag.

Debat: wordt jeugdtheater te braaf?

- Zorg dat jeugdtheater richting een “zielige zeehondjes-sfeer” beweegt, of te veel op het kind wordt toegespitst.
- Tegelijkertijd waardering voor de breedte van het Nederlandse jeugdtheateraanbod: van poëtische tot uitdagende voorstellingen — die breedte moet gekoesterd blijven.
- Kunst als het veld waar voorspelbaarheid en veiligheid juist even níet hoeven te gelden; het spelkader biedt op zichzelf al genoeg veiligheid om iets anders te ervaren.
- Kunst voor kinderen hoeft niet van tevoren leuk of belangrijk gevonden te worden — het gaat om het gezamenlijk moment dat ontstaat, zowel op de vloer als in de zaal.

Slotpanel: Robbert van Heuven, Jerry Afriyie, Moniek Merkx en Roy Jansen

Het publiek werd via een catchbox actief betrokken bij drie stellingen.

Stelling 1 — “Kinderen kunnen meer aan dan volwassenen denken”

- Overgrote meerderheid van de zaal was het hiermee eens; sommigen genuanceerd.
- Voorbeeld: bij een voorstelling waren docenten woedend over het gebruik van het woord “coma”, terwijl de kinderen zelf moeiteloos contextualiseerden dat het ging om het gedrag van een dronken vader in het stuk.
- Conclusie van het panel: kinderen lezen sociale codes vaak goed, maar krijgen te weinig ruimte om dit te laten zien. Docenten en ouders zijn regelmatig verrast door het reflectievermogen van kinderen zodra ze het zelf zien in een nagesprek.

Stelling 2 — “Ouders hebben te veel invloed gekregen op het klaslokaal en theater”

- Volgens **Moniek Merkx** is de context aanzienlijk strenger geworden; ouders, leerkrachten en de samenleving als geheel bemoeien zich meer dan vroeger.
- Kanttekening: overmatige sensitiviteit kan ertoe leiden dat kinderen niet de kans krijgen om moeilijke ervaringen door te maken en hiervan te leren — “laat een kind ook eens even huilen en verder gaan”.
- **Roy Jansen** (horecadocent, werkzaam in het praktijkonderwijs — onderwijs voor leerlingen met een uitdaging op taal-/rekengebied) bracht een discussie op zijn school in over telefoonregels: een ouder weigerde het kind een telefoon mee te geven uit veiligheidsoverwegingen. Vergelijking met Zweden, waar kinderen zelfstandig kilometers ver het bos in mogen om te spelen en fouten (zoals een gebroken arm) mogen maken — met als advies: geef kinderen wat meer ruimte, zonder ze letterlijk 20 kilometer ver te sturen.
- Ook culturele en demografische verschillen spelen een rol: in sommige gemeenschappen is de verhouding tussen school en ouders fundamenteel anders ingericht (school neemt over bij de voordeur, ouders na school).

Stelling 3 — “Een kunstenaar hoeft geen rekening te houden met de gevoelens van het publiek”

- Discussie over verschillende lagen van verantwoordelijkheid: de maker zelf, de organisatie, en de overheid als geldschieter.

- Moniek Merx ging in op de rol van organisaties: zij hebben de taak om artikel 1 van de Grondwet (gelijke behandeling) te handhaven, bijvoorbeeld door zo breed mogelijk makers te werven en niet enkel via het eigen netwerk.
- Bij schoolvoorstellingen geldt een extra verantwoordelijkheid: kinderen hebben niet zelf gekozen voor de aanwezigheid van de maker — het zijn de docenten en scholen die hen hebben uitgenodigd.
- **Robbert van Heuven** vertelde over het proces richting het advies *Maken (z)onder druk* van de Raad voor Cultuur. Artistieke vrijheid werd bestempeld als een fundament van de democratische samenleving: theater als een van de weinige publieke ruimtes waar mensen met elkaar oneens kunnen zijn, mits binnen een gecontroleerde, veilige vorm met onderling respect.
- Belangrijke constatering: in Nederland (en andere Europese landen) komt de druk op artistieke vrijheid vooral vanuit de samenleving zelf — anders dan bijvoorbeeld in de VS, waar die druk meer vanuit de overheid/politiek komt — omdat de bereidheid afneemt om moeilijke gesprekken in het openbaar te voeren.
- Contextgebruik van gevoelige taal is cruciaal: hetzelfde woord (bijvoorbeeld het n-woord) kan legitiem zijn om te duiden hoe onmenselijk discriminerende taal is, of juist dehumaniserend, afhankelijk van de context en intentie.

Subsidies en artistieke vrijheid

- Subsidieaanvragen zijn in circa 20 jaar sterk veranderd: van een inhoudelijk verhaal naar een uitgebreide bewijslast rondom publieksaantallen, spreiding en protocollen.
- Gesprekken bij fondsen (o.a. OCW) zijn verschoven van inhoudelijke gesprekken naar juridisch overleg.
- Subsidie-eisen hebben op zichzelf al impact op de artistieke vrijheid — hoewel er wel ergens grenzen getrokken moeten worden bij de verdeling van middelen.
- Advies aan de overheid: artistieke vrijheid staat voorop voor makers; aanvullende eisen (spreiding, publieksaantallen) moeten transparant gecommuniceerd worden.
- Kanttekening vanuit de zaal: Nederland besteedt minder dan 1% van zijn welvaart aan kunst; de sector zou daarnaast ook meer eigen onafhankelijkheid en creativiteit kunnen nastreven binnen beperkingen, in plaats van volledig te leunen op subsidie.

- Jongere makers blijken over het algemeen minder moeite te hebben met verandering en beperkingen, en vinden vaker nieuwe, creatieve vormen binnen die kaders.

Diversiteit en representatie

- **Jerry Afriyie** pleit voor het omarmen van ongemak. Makers van kleur worden soms ontmoedigd met opmerkingen als “het is too black” bij het indienen van voorstellen.
- Niet iedereen ziet zichzelf terug in de makers die nu actief zijn; representatie werd genoemd als een wezenlijk onderdeel van gelijkwaardigheid.
- Theaterbezoek is niet voor iedereen vanzelfsprekend: opgroeien in een gezin waar theaterbezoek de norm is, is niet universeel — makers moeten zich verdiepen in de gemeenschappen waarvoor ze maken in plaats van vanuit aannames te werken.
- Erkenning dat het oké is om fouten te maken (bijvoorbeeld namen verkeerd uitspreken) zolang er oprechtheid en leerbereidheid is — dat werkt beter dan defensief reageren.

Theater en onderwijs

- Thema's als racisme, discriminatie, queerness, moslimhaat en antisemitisme werden genoemd als natuurlijke onderwerpen voor het klaslokaal.
- Zulke gesprekken vragen om pedagogische veiligheid: een begeleider die de groep kent en weet wanneer in te grijpen bij dreigende escalatie.
- Pleidooi: theater zou een rode draad door het onderwijs moeten zijn, niet een eenmalig incidenteel moment.
- Pleidooi voor meer aandacht voor universele, collectieve thema's zoals liefde en dood — niet alles hoeft educatief of maatschappelijk geladen te zijn.

Afsluiting

De dag werd door Karim afgesloten met de constatering dat de sector niet alle maatschappelijke problemen kan oplossen, maar wel degelijk bijdraagt aan gelijke kansen voor kinderen — met name voor kinderen met een lagere sociaaleconomische achtergrond. Kunst en theater werden nadrukkelijk gepositioneerd als onderdeel van de primaire ontwikkeling van een kind, niet als “secundaire of tertiaire” vorm van entertainment.

